

ORVOSI KÖNYVTÁRAK MEDICAL LIBRARIES

*A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of Hungarian Medical Library Association*

2019. 16. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

KÖSZÖNTŐ / EDITORIALS	3
HÍREK / NEWS	4
<i>Nem elérhetőek a ScienceDirect, Scopus és SciVal adatbázisok</i>	4
<i>Az Orvosi Könyvtáros elektronikus változata</i>	4
<i>Ismét bemutatásra került Jens Bjørneboe Semmelweis című drámája</i>	4
MOKSZ / HMLA	5
<i>Dr. Palotai Mária: Éves jelentés a MOKSZ 2018. évi munkájáról</i>	5
ESEMÉNYEK / EVENTS	10
<i>Kósáné Holecz Anna Mária, Barta Erzsébet: Egy találkozó margójára</i>	10
KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS / EDUCATION, TRAINING	12
<i>Bede Józsefné: Szakmai továbbképzés - A ClinicalKey adatbázis</i>	12
TUDOMÁNYMETRIA / SCIENTOMETRICS	15
<i>Horváth Patrik: „Szilvametria”: PlumX Metrics</i>	15
ÖTLETBÖRZE / BRAINSTORMING	17
<i>Lutz Réka, Heronyányi Zsolt, dr. Gracza Tünde: A Digitális korszak kontra Gutenberg-galaxis</i>	17
ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNYEK / REVIEW ARTICLES	21
<i>Dr. Gracza Tünde: Pécs IX. gyógyszer-történetéhez : Abrudbányai Rédiger Ödön (Abrudbányay Ödön) pécsi évei</i>	21
<i>Dr. Lénárd László: A szerelem és szeretet élettani hatásai, agyi mechanizmusai</i>	35
<i>Dr. Szabó László Gy.: Ajzószeretek - johimbe, hólyaghúzó izgonc, nadragulya, maszlag, angyaltrombita, damiána</i>	40
<i>Dr. Tamási Béla: Szexuális úton terjedő fertőzések a XXI. században</i>	47
ÉVFORDULÓK / ANNIVERSARIES	50
<i>Bede Józsefné: Centenáriumi Tudományos Ülés Nyíregyházán!</i>	50
<i>Kárpáti Zoltánné Tölgyesi Ágnes, dr. Gracza Tünde: Az 1919. január 28-án elhunyt költőfeledelemre, Ady Endrére emlékezünk</i>	54
NÉVJEGY / CARDS	56
<i>Barabás-Kovács Viktória</i>	56
NEKROLÓG / NECROLOGY	57
<i>Dr. Koltay Klára (1957-2018)</i>	57
SZERZŐI ÚTMUTATÓ / INSTRUCTION FOR AUTHORS	58

Ajzószerék – johimbe, hólyaghúzó izgonc, nadragulya, maszlag, angyaltrombita, damiána

Prof. Dr. Szabó László Gy. PhD, D,Sc.

Pécsi Tudományegyetem, Gyógyszerésztudományi Kar,

'Lárencz László' Gyógyszerésztörténeti Csoport

E-mail: laszlo.gyula.szabo@aok.pte.hu

*„Mit ér, mit ér két féltöke,
ha lóg az ember féltöke.”*

(Kosztolányi Dezső: Egy agg póttartalékos sóhaja. Csacsi rímek.)

Az etimológusok szerint az **aj** szó ősi örökség az uráli korból; jelentése az osztjakoknál és zürjéneknél: száj, torkolat, nyílás. A megfelelő főnév: **ajak**. Az igeképzővel ellátott **ajz** származékszó eredeti jelentése 'nyílást csinál', 'nyílásba behelyez'. A megfelelő jelző: **ajzó**. Az **ajzószerék** alkalmazása ember vonatkozásában a jelenkorban felértékelődött. A „Viagra-korszak” áthatja az internetes „szakirodalmat”; a „csodaszerek” forgalmazói busás haszonra tesznek szert.

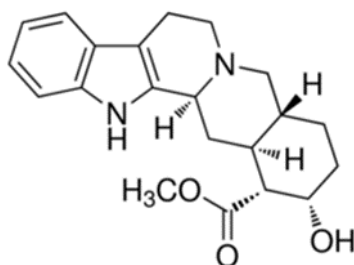
Az ajzószer tudományos nevén afrodisziákum. A nemi vágyat fokozó szerek kultúrtörténete az ókorba nyúlik vissza, maga az afrodisziákum elnevezés is Aphrodité, görög istennő nevéből származik, mivel ő volt a szerelem istennője. Az újabb összefoglaló munkák közül kiemelésre érdemes **Forrai Judit** 2018-ban, a 'Kaleidoscope' nevű tudománytörténeti folyóiratban megjelent tanulmánya az afrodisziákumok kultúrtörténetéről. Ebben a szerző az antioxidánsok szerepét domborítja ki, az alkohol és bor feszültségoldó hatása mellett a gránátalma és a mandula jelentőségét emeli ki.

A gyógyszerészeti szakirodalomból régóta ismeretes, hogy az ajzószerék két nagyobb csoportba sorolhatók, s emberre való alkalmazásuk – főleg régen – legtöbbször egy időben történt. A helyi (főként húgyúti) vérbőséget okozó izgatószerket kiegészítették a hallucinogén növények vagy gombák kivonatai. Sokkal egyszerűbb a gazdasági állatok esete, amikor a cél a szaporodásra alkalmasabb állapot elérése.

A magyar farmakológia legnagyobb alakja, **id. Issekutz Béla** (1959) könyvében tömören fogalmazza meg a „nemi ösztönt fokozó szerek – aphrodisiaca” tárgyalásánál: „A hím nemi funkciók részben hormonális, részben idegi befolyás alatt állnak.” Az állatorvosi gyógyszer-tan hazai úttörője, **Kovács Jenő** (1957) pedig így ír e szerek hatásáról: „E gyógyszereknek az volna a feladatuk, hogy az állatokon a nemi ingerlékenységet, a közösülésre való hajlandóságot fokozzák.” A gyógyszerek alkalmazására vonatkozó bölcs véleménye pedig a mai napig mérvadó lehet: „Nemi ösztönt fokozó hatást tulajdonítanak ugyan az olyan szereknek, amelyek alhasi vérbőséget okoznak, de ezek a gyógyszerek, ha elő is idézik a kívánt hatást, ezt nagyjából csak olyan mennyiségek után teszik, amelyek már az egészséget is veszélyez-

tetik. A nemi ösztön ébrentartását állatokon sokkal egyszerűbben elérhetjük úgy, hogy azokat természetes viszonyok között tartjuk, erőteljesen takarmányozzuk, de nem etetjük túl; esetleges szervi betegségeiket orvosoljuk, és naponta gondoskodunk megjáratusukról, vagy mérsékelt munkába fogásukról.”

Az ajzószeres klasszikus példáit növények és rovarok szolgáltatják. A mai napig is legismertebb növény a szexcserjének is elnevezett johimbe. A *Corynanthe yohimbe* (újabb, hivatalos neve: *Pausinystalia yohimbe*) a buzérfélék (*Rubiaceae*) családjába tartozik (pl. ide tartozik a kávécserje is). A kérge szolgáltatja a drogot. Ebből vonják ki a fő hatóanyagot, a johimbint. Issekutz (1959) ezt írja róla: „*Yohimbium hydrochloricum: fokozza a genitáliák ingerlékenységét és erekciónéességét, a vérerek kitágítása és a spinális reflexcentrumok izgatása által. Szexuális neuraszténia, funkcionális pszichogén impotencia ellen rendelik. A hatás 2-3 heti kúra alatt mutatkozik, kb. 6-9 hétig marad meg.*”

johimbin alkaloid, a szexcserje fő hatóanyaga

A johimbe Nyugat- és Közép-Afrikában honos, örökzöld cserje vagy fa. Kérgéből készített kivonatát az itt élő népek régóta használják ajzószerként. Ma étrend-kiegészítőket (tonizáló szereket) készítenek belőle a fejlett országokban, emiatt természetes élőhelyei veszélyben vannak. Nagyobb adagban növelik a vérnyomást, hozzájárulhatnak infarktus kialakulásához. Állatgyógyászatban, injekció formájában főként az alacsony vérnyomás okozta túlzott nyugalmat próbálják ellensúlyozni vele.

(Meg kell jegyezni, hogy az internetes úton sokféle „erősítő” szerről olvashatunk, pl. régóta ismeretes a ginzeng, továbbá sok fűszer- és gyógynövény tonizáló, roboráló vagy adaptogén hatása.)

A johimbe habitusa, kéregdarabjai, levelei, virágai

Lényegesen erősebb hatású szert szolgáltat a kőrisbogár, régies magyar nevén hólyaghúzó izgonc (pl. Mikszáth a Szent Péter esernyőjében így említi). A *Lytta vesicatoria* a hólyaghúzófélék családjába tartozó bogár. Európában és Ázsia déli részein fordul elő. Különösen a kőris, orgona és fagyal levelét fogyasztja.

Érdeemes fellapozni a Pallas Nagy Lexikont (1895, X. kötet). A szócikk szerzője, a kor nagy kémikus tudósa, **Winkler Lajos** gyógyszerész professzor a kantaridinről írja, hogy a teljesen kifejlődött rovar nemzőszerveiben képződik (ilyen riasztóanyagokat sokféle rovar bocsát ki, pl. a ma sok bosszúságot előidéző levélpoloskák). Továbbá, idézve Winklert: „A XVII. és XVIII. században oly gyakorta mérgezésre használt hírhedt Aqua Tofana hatóanyaga szintén kantaridin volt.” Bár állítása vitatható (pl. Bókay Árpád szerint arzénessav a mérge), érdekes a Tofana név eredete, ahogy a lexikonból megtudjuk: „Tofana mérgekeverő palermói, majd nápolyi asszony készítette a víztiszta, szagtalan és íztelen folyadékot Szt. Miklós mannája néven küldözte szét, pár csepp lassan ható mérge, halálhoz vezetett. Végül 1720-ban elfogták és a börtönben megfojtották.”

Rácz Gábor professzor, híres marosvásárhelyi (majd pécsi) gyógynövénykutató szerint a kantarisz homeopátiás felhasználása népszerű (Természetgyógyász Magazin 18/9): „A kőrisbogarat homeopátiás szerként két névvel jelölhetjük: *Cantharis vesicatoria* vagy *Lytta vesicatoria*. Mindkét elnevezésben azonos a fajra vonatkozó név, hólyaghúzót jelent... Spanyolországban neve spanyol 'légy', azonos a francia jelöléssel ('mouche espagnole'), németül ('Spanische Fliege') jelenti ugyanazt.” Tehát helytelen a szó szerinti fordítás, a kőrisbogár nem légy, noha mindkettő ízeltlábú.

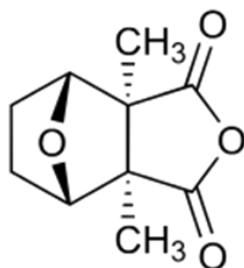
A homeopátiás *Cantharis*-készítmények (tapasz, flastrom) orvosi javallatra használatosak. Ezekben a hatóanyag nagy hígításban szerepel, bőrkiütés esetén sok esetben csökkenti a viszketés erősségét (pl. övsömör).

A szárított kőrisbogár (régén gyógyszerertárban kapható drog) alkoholos kivonatai belsőleg alkalmazva súlyos vese- és húgyúti gyulladást, bélvérzést okozhatnak, emiatt ajzószerként való emberi használatuk igen kockázatos. Állatok vonatkozásában **Kovács Jenő** (1957) már idézett figyelmeztetését megerősítik az általa közölt toxikológiai adatok is: „Lovat és szarvasmarhát 25-30 g kőrisbogárpor (belsőleg) és mintegy 700-100 g kenőcs (külsőleg) bete-

gít meg súlyosan. Kutyát 0,5-1 g kőrishogárpor elpusztíthat. A madarak nem érzékenyek a kőrishogár mérge iránt.”

A kőrishogár fő hatóanyaga egy speciális, gyűrűs szerkezetű savanhidrid, a kantaridin:

Farmakológiai hatása protein-kinázok gátlása révén érvényesül, de várható, hogy újabb eredmények születnek, miszerint hatása kapcsolatban van a kapszaicin-receptorok révén kialakuló komplex élettani válaszokkal.

Az ajzószeresek másik, nagy csoportját a központi idegrendszerre ható növényi kivonatok, mérgek képezik. Különösen érdekesek azok az etnofarmakognóziái adatok, amelyeket néhai **Kóczyán Géza**, nagyatádi gyógyszerész összegezett doktori értekezésében (1985). E szereket „boszorkányos” növények szolgáltatják, közülük Kárpát-Európában a legismertebb a burgonyafélék családjába tartozó nadragulya (*Atropa belladonna*), csattanó maszlag (*Datura stramonium*) és beléndek (*Hyoscyamus niger*). Mindegyik fő hatóanyaga az atropin, ami mérgező adagban pszihomotoros nyugtalanságot, izgatottságot, kényszerképzetet, hallucinációt okoz.

A nadragulya virágja és bogyótermései

Mindegyik használata a boszorkányok mesterségéhez, a varázsláshoz és megrontáshoz kapcsolódik. Az általuk főzött bájital vagy szer „megétetése” hallucinációhoz, mérgezéshez vezetett.

Megemlíthető, hogy a boszorkány név eredete is a témához kapcsolható. Korai magyar nyelvemlékekben a 'baszorkány', 'baszarkány', 'basszorkány' szó gyakran szerepelt. A szótó az oszmán 'bas'; azaz ótörök eredetű és a 'nyom' igének felel meg; jelentése: 'közösül'. A bo-

szorkány (baszorkány) a 'nyomó' (lidércnyomás) szó megfelelő származéka, azaz olyan ártó szellem, amely álom idején nyomja az ember lelkét, vagyis „uralkodik” felette (Benkő Lóránt, 1967).

Méregkeverő boszorkányok az internetről

Kóczián a méregkeverő, megrontó boszorkány „varázslásáról” – Máramarosban gyűjtött adatai nyomán – így ír, átvéve **Balogh Kálmán** (1879) megállapítását (dőlt betűvel): „Az adatközlők elmondták, hogy a nadragulya (*Atropa belladonna*) felhasznált részét (gyökér, bogyó) pálinkában áztatták, és azt itatták meg a kiszemelt legénnyel. Ez általában úgy történt, hogy előbb leitatták a legényt, majd nadragulyás pálinkát adtak neki, azután befektették meztelenül a leány ágyába. *A hallucináció szexuál-hallucinációval jár együtt, a mérgezés során a mérgezettnél erekció következhet be. A hallucinációs élmények között repülési élmény is van. Ismeretes, hogy a boszorkányok seprűn repülnek.* A boszorkány így vissza tudja hozni a szeretőjét otthagyo férfit is. Ilyenkor a férfi, főként legény, a levegőben repül.... A „megcsinált” legénynek nem volt más választása, mint a szerető mellett való élés...A leírt esetekben a boszorkány nem rossz szándékkal babonázott. A pártában maradt leányt megszólták, a falu közössége egy idő után elviselhetetlenné tette az életét. Így a boszorkány segített a leány baján, amikor férjet szerzett neki.” (Máramarossziget, Hosszúmező, Rónaszék – **Kóczián Géza** 1979, 1990).

Ugyanerre való a maszlagolás, amikor a *Datura stramonium* levelét vagy magját alkalmazzák. Sok helyen a teheneket ezzel etették meg, aminek következménye a tej elapadása volt. Így álltak bosszút az ellenségeskedő és rosszakaratú emberek rendszerint a szomszédjainkon. A boszorkány volt a végrehajtó.

A csattanó maszlag erőszakos gyomnövény, ha élelmiszernövény közé keveredik a magja, mérgezést okozhat (pl. lencse közé, vagy konzervekbe). Ipari úton kinyert hatóanyagát, az atropint a szemészeti vizsgálatok során, pupillatágítónak használják, de kis adagban, belsőleg nyombélfekély, tüdőasztma, vese- és epekőkövesség esetén alkalmazzák antikolinerg, neurotrop spazmolitikus sajátsága miatt.

Ugyanilyen hatása van a dísznövényként kedvelt, más *Datura*, újabb nevén *Brugmansia* fajoknak is (általában angyaltrombitának nevezik mindegyiket). Nagyméretű és különböző színű, illatos virágját gyermekek szívogatják, mivel bőven kiválasztott nektárja mézédés. Könnyen mérgezést okozhatnak, tehát kisgyermeket óvni kell e dísznövények közelében.

A csattanó maszlag (bal oldalon) és a rózsaszín virágú angyaltrombita

Az internetes tájékozódás hihetetlen mértékben megnövelte a kíváncsiságot. Bárki kipróbálhatja a javasolt összetételű teákat, italokat. Divatba jött a sámánkodás, megismerhetjük már az inkák és aztékok által használt hallucinogén gombákat és növényeket is. Ma már „klasszikus” ismeret, hogy az észak-szibériai rokonnépek sámánjai a légyölő galóca főzetét használták jósláshoz.

A fiatalok körében is jól ismert **Rätsch**-féle könyv (1994) sokféle receptet közöl. E könyvet az internetes rovatok is gyakran idézik, mint forrásmunkát. Például a maszlagtea készítése: „Személyenként 1 friss virág, illetve 2-4 kisebb levél. A lehetőleg alkonyatkor begyűjtött virágokat vagy maszlagleveleket forró vízzel felöntjük, és 5-10 percig állni hagyjuk. Lassan fogyasztjuk. Figyelem! Túladagolása hallucinációkat és ellenőrizhetetlen magatartást idézhet elő.”

Turnera diffusa - Szent Damján füve, damiána: fénykép és régi rézmetszet, jobbról Mayahuel, a bódulat és mámor azték istennője (internetről)

Ugyancsak divatos a damiána. Már a közép-amerikai maják használták erősítésre. Európában a 17. században vált ismertté. Mexikóban damiána-likórt forgalmaznak, egész Amerikában kedvelt afrodisziákum. Illóolaja sajátos, levele adja a drogot, arbutin-tartalma mi-

att húgyúti dezinficiens. Rätsch könyvéből idézve: „3 rész damiána, 2 rész borsmenta, 1 rész narancsvirág. A növényeket összekeverjük és forrásban lévő vízzel leforrázzuk. Hagyjuk öt percig kiázni, majd ízlés szerint mézzel, esetleg barna cukorral ízesítjük. Egy pohár teához kb. egy púpozott evőkanál növénykeveréket használjunk fel.”

Az interneten közölt szöveget idézve: „a szer nemcsak az asztmából származó testi bajokat gyógyítja, hanem az altest vérellátását is javítja, s ezáltal serkenti a nemi vágyat. Érdekes módon nemcsak a maják fedezték fel az asztma, az impotencia és a szexuális izgalom összefüggését. Más népek orvosai és gyógyítói is hasonló nézeteket vallottak. Azt is megfigyelték, hogy több, az asztma csillapítására használt szer afrodiziákum is egyben, ilyen például a maszlag is. Sajnos a modern orvostudomány ezeket a népi gyógyászatban felismert tényeket eddig egyáltalán nem vette figyelembe.” Nagyon felületes a „magyarázat” és ez az „ajánlás”. Aki internetes javallatok szerint használ idegenföldi gyógynövényeket, számoljon a káros, veszélyes következményekkel!

„A szerelem füveskertje” c. könyv sok más receptet közöl (pl. az indiai kender virágos hajtásából, mandulából és kardamonból készített és maszlaggal vagy ópiummal dúsított *bhang*). Kérdés, hogy érdemes-e vagy szabad-e ilyen információkkal felcsigázni az olvasók kíváncsiságát, akár könyv vagy internet útján. Csak a személyes felelősség lehet úrrá a „szerelem útvesztőjében”! A lelkiismeretlen életmód és az élvezetek hajhászása sok esetben tragédiához, lelki kiüresedéshez, halálhoz vezethet!

Válogatott irodalom:

- [1] Balogh Kálmán (1879): A Magyar Gyógyszerkönyv Kommentárja. Gyógyszertani Kézikönyv. Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár), Budapest
- [2] Benkő Lóránt (1967): A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest
- [3] Forrai Judit (2018): Vágyat fokozó antioxidánsok ereje. Szemelvények az afrodiziákumok kultúrtörténeti recepciójából. Kaleidoscope – J. of History of Culture, Science and Medicine 9/16: 80-96.
- [4] id. Issekutz Béla (1959): Gyógyszertan, méregtan, gyógyszerrendelés. Medicina, Budapest
- [5] Kovács Jenő (1957): Állatorvosi gyógyszer-tan. Mezőgazd. Kiadó, Budapest
- [6] Kóczián Géza (1979): Egyes Solanaceae fajok psichotomimetikumként való használata a népgyógyászatban. Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlem. Suppl. 11-12: 155-160.
- [7] Kóczián Géza (1985): A hagyományos parasztgazdálkodás természetett, a gyűjtögető gazdálkodás vad növényfajainak etnobotanikai értékelése. Nagyatád, doktori értekezés (Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar, Mosonmagyaróvár), ed. 2014. Nagyatádi Kulturális és Sport Központ (sajtó alá rendezte: Kóczián Zoltán Gergely)
- [8] Kóczián Géza (1990): A nadragulya (*Atropa belladonna* L.) babonás felhasználása Máramarosban. Honismeret 1990/4: 58-62. (posztumusz)
- [9] Rätsch, Christian (1994): A szerelem füveskertje – Az afrodiziákumok a mítoszokban, a történelemben és napjainkban. Terra, Budapest

Alkotta és fotózta: Kárpáti Zoltánné Tölgyesi Ágnes

Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének
negyedévenként megjelenő hivatalos lapja
ISSN 2061-036X (nyomtatott)
ISSN 2061-0378 (online)
Honlap: <http://moksz.org>
Facebook: <https://www.facebook.com/orvosikvtarak>
Kiadja: A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége
1125 Budapest, Diós árok 3.
Tel: +36 30 5888203
Lapigazgató:
Dr. Palotai Mária, PhD – MOKSZ elnök
E-mail: moksz.orvosikonyvtarak@gmail.com
Szerkesztőbizottság:
Dr. Gracza Tünde
E-mail: gracza.tunde@lib.pte.hu
Kárpáti Zoltánné Tölgyesi Ágnes
E-mail: tolgyag@bmkk.eu
Pogányné Dr. Rózsa Gabriella
E-mail: prg1971.05.29@gmail.com
Szerkesztőség címe:
7624 Pécs, Szigeti út 12.
E-mail: gracza.tunde@lib.pte.hu
Adószám: 18230082-1-42
Nyomtatásban megjelenik 50 példányban
DOI: 10.18424/OK.2019.1

